

**бразовање у
време ковид кризе
Где смо и куда даље
*Зборник радова***

Вера Сјасеновић (уредница)

*Образовање у време ковид кризе
Где смо и куда даље
Зборник радова
Вера Спасеновић (уредница)
Београд 2021.*

Издавач

Универзитет у Београду – Филозофски факултет
Чика Љубина 18–20, Београд 11000, Србија
www.f.bg.ac.rs

За издавача

Проф. др Миомир Деспотовић,
декан Филозофског факултета

Рецензенти

Проф. др Драгана Павловић Бренеселовић,
Филозофски факултет Универзитета у Београду
Проф. др Слађана Зуковић,
Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду
Проф. др Марија Марковић,
Филозофски факултет Универзитета у Нишу

Лектор

Невена Мрђеновић

Дизајн корица

Ивана Зорановић

Припрема за штампу

Досије студио, Београд

Штампа

ЈП Службени гласник, Београд

Тираж

200

ISBN 978-86-6427-177-6

Овај зборник је настао у оквиру научноистраживачког пројекта
Човек и друштво у време кризе, који финансира
Филозофски факултет Универзитета у Београду.

Невена Митранић*

УВЕК ЦРТАМО: ВРТИЋ „НА ДАЉИНУ” У ВРЕМЕ КОВИД-19 КРИЗЕ ИЗ ДЕЧЈЕ ПЕРСПЕКТИВЕ

Апстракт: Проглашење ванредне ситуације услед пандемије корона вируса довело је до „превођења” образовања на свим нивоима – па и предшколског васпитања и образовања у дигитално окружење. Наведени период користи се као „одскочна даска” за интензивно разматрање потенцијала дигитализованог образовања и питања како да вртић преведемо у дигитално окружење. Ипак, у научној и стручној литератури слабо су заступљени прегледи могућих начина рада са децом предшколског узраста у дигиталном окружењу и њихових предности и недостатака, при чему нарочито изостаје децја перспектива. Овим радом желимо да истражимо децју перспективу о вртићу „на даљину”. Истраживање је спроведено кроз консултовање са 13 деце, а по питањима активности које су реализоване посредством дигиталних платформи у назначеном периоду, начинима на који су остваривани односи са вршњацима и васпитачем и о сугестијама које би деца дала за евентуалну трансформацију рада у дигиталном окружењу.

Кључне речи: консултовање са децом, предшколско васпитање и образовање, образовање „на даљину”, ковид-19

Увод

„Стиже корона-генерација и то неће бити добро”, упозоравају медији.¹ Већ са предузимањем глобалних мера у спречавању ширења вируса SARS-COV-2, постало је јасно да ће измењени начини живљења оставити неизбрисив траг по будућност цивилизације. Ограничена могућност кретања, промене окружења и сусрета са другима,

---

* Невена Митранић, асистент на Одељењу за педагогију и андрагогију Филозофског факултета Универзитета у Београду, nevena.mitranic@f.bg.ac.rs

1 https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=10&dd=19&nav_category=78&nav_id=1749836

излаже ризику менталну, али и егзистенцијалну стабилност многих, а ситуација кризе доводи есенцијалне службе до тачке пуцања. Ипак, стрепња пред неизвесном будућношћу искристалисала се око деце.

Већ брзи преглед текстова доступних на интернету – научних, стручних, па и оних „забавног” карактера – указује на све већи број деце која су услед пандемије угрожена сиромаштвом, ускраћена за основне медицинске и социјалне услуге, изложена ризику бројних злоупотреба али и на велики број деце који је остао ускраћен за могућност похађања образовања (Bhopal et al., 2021; Lawson et al., 2020; Oneyama et al., 2020; Poole et al., 2021). Чак и у најстабилнијим социо-економским групама, деца и млади суочили су се са драстичним измештањима животног ритма, губећи прилику за њима суштински важне активности и животне догађаје. Стручњаци различитих профила упозоравају на ризик пораста депресије, анксиозности, агресивности, као и зависности од дигиталних технологија чак и међу најмлађима (Fegert et al., 2020; Montag & Elhai, 2020).

Под паролом образовања као најбоље превенције економских и социјалних неједнакости (The World Bank, 2021) и претпоставком да је за добробит деце боље организовати образовање „било како” него никако (The Institute for 21st Century Questions, n.d.), велики број земаља убрзано је пребацио све нивое образовног рада у дигитално окружење. Према УНИЦЕФ-овом извештају (Nugroho et. al, 2020), 73 земље организовале су неку врсту „учења на даљину” и за предшколски узраст.

У периоду ванредног стања, Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије издвојило је као једну од приоритетних области свог деловања подршку породицама са децом предшколског узраста. Препоруке Министарства сугерисале су нужност грађења онлајн заједница подршке, путем којих би се делиле релевантне информације, али и ресурси и предлози за организовање активности са дететом код куће (MPNTR, 2020).

Хитрост одговора може се посматрати као мач са две оштрице. Спремност да се у ванредним околностима предузме акција и обезбеди ослонац даљег деловања свих појединаца у систему је похвална. С друге стране, журба да понудимо „шта било” и да заштитимо децу од губитака које тек слутимо није дала простора за консултовање са различитим актерима о смислености онога што радимо – пре свега, за консултовање са децом која би требало да буду у фокусу наших акција. Мере које су у периоду ванредног стања донешене условљене су најпре медицинским или економским аспектом проблема, а сигурно увереношћу одраслих да деца морају бити „збринута” – да

знамо шта им прети и да као одрасли морамо одлучити шта је за њих најбоље. Притом, потреба организовања учења на даљину нагло је пресекла дијалог о предностима и опасностима дигитализације, ризикујући да некритички прогласимо образовни рад у дигиталном окружењу као неминовност коју треба са оптимизмом прихватити (Williamson et al., 2020).

Из жеље да сагледамо шта се дешавало са вртићима у онлајн окружењу и како сама деца вртић у том формату доживљавају, у овом раду усмерићемо се на питање дечје перспективе о организацији васпитно-образовног рада у периоду кућне изолације.

Пандемија из дечје перспективе

Деца су најбољи познаваоци властитог живота, градитељи значења и смисла, способни комуникатори и агенси властитог учења и развоја, због чега је неопходно слушати их и отворити им могућности да утичу на ситуацију у којој се налазе и на властиту улогу у различитим друштвеним контекстима (Pavlović Breneselović, 2015). Конвенцијом о правима детета деца су препозната као компетентни друштвени актери који имају право да буду консултовани у вези са свим питањима која их се тичу, да изразе своја мишљења и осећања и да њихова мишљења буду узета у обзир од стране доносиоца одлука (The United Nations, 1989).

Искуство пандемије не сме бити изузетак. Деца имају право да изразе своје ставове о последицама затварања образовних институција и начинима на које друштвене промене утичу на њихове животе, те да буду консултована о мерама које се доносе и које се на њих односе на начин који подржава њихове капацитете за учешће у дијалогу (Lomax & Smith, 2020). Ипак, досадашње искуство показује да, по питању пандемије, дечја перспектива изостаје. У публикацијама, медијима, али и до сада расположивим научним радовима о детињству у доба пандемије говори се из перспективе одраслог експерта, док су деца постављена у позицију објекта процене и заштите. У настојању да се разуме аутентичност реалних збивања и потреба, истраживачки и политички напори евентуално су усмерени на перспективе родитеља и практичара, док је слушање дечје перспективе заступљено на нивоу изузетка.

Најистакнутији пример слушања дечје перспективе о ситуацији пандемије представља Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске, у ком је више организација и на више различитих нивоа организовало истраживања са децом.

Географски најобухватније истраживање, „Живот на чекању” (*Life on Hold*²), спровела је организација *The Children’s Society* са 2000 деце узраста од 10 до 17 година, одабраних тако да представљају репрезентативни узорак. Истраживање је спроведено кроз упитник усмерен на питање опште добробити у ситуацији пандемије, а разрађено кроз консултовање са 150 деце и младих о томе како су се осећали у кућној изолацији и како процењују потенцијалне последице актуелне ситуације по свој даљи живот.

Са подручја Енглеске доступни су прелиминарни резултати прве фазе истраживања дечје перспективе о пандемији у склопу лонгитудиналног пројекта „Хронике короне” (*Corona Chronicles*³), који спроводи Одељење за образовање и студије заједнице Истраживачког центра за образовање и друштво у Хадерсфилду. Ово истраживање обухвата 12 деце узраста 9 до 11 година и одвија се у три фазе. У првој фази деца су користила различите креативне визуелне технике попут анимације, колажа, стрипова, цртежа и моделовања, како би документовала своја искуства у периоду од шест недеља најстрожег карантина у Енглеској. У другој и трећој фази истраживања, намера је да се на основу прикупљене документације организују интервјуи са децом и практичарима, као и уметничке радионице кроз које ће деца генерисати кључне поруке за родитеље, практичаре и доносиоце политика.

На територији Велса истраживање дечје перспективе реализовано је кроз пројекат „Коронавирус и ја” (*Coronavirus and me*⁴), који обухвата чак 20.000 деце и младих узраста од 3 до 18 година. Истраживање је спроведено путем различитих верзија упитника. Онлајн варијанта је направљена у краћој и дужој верзији, као и у форми која омогућује деци да поделе своја мишљења и искуства путем слика или једне речи. За децу која немају приступ онлајн окружењу, упућена је молба представницима школа, социјалних служби и локалних самоуправа, а који су већ били у контакту са децом и породицама, да путем телефона попуне упитник са децом заједно. Теме на које је пројекат „Коронавирус и ја” усмерен обухватају осећања деце током периода изолације, факторе подршке емотивном и менталном здрављу, прилике за образовна искуства, за игру и квалитетно провођење слободног времена, начине на које је деци омогућено да се информишу, као и да користе велшки језик.

2 <https://www.childrenssociety.org.uk/information/professionals/resources/life-on-hold>

3 <https://blogs.hud.ac.uk/hudcres/20-21/oct/corona-chronicles/>

4 <https://www.childcomwales.org.uk/coronavirus-our-work/coronavirus-and-me-results/>

Можемо приметити да су иницијативе слушања дечје перспективе махом усмерене на старији узраст, као и на ширу слику услова живота у пандемији, магловито дотичући организацију формалног образовања и његове смислености по саму децу.

Питање организације формалног васпитно-образовног рада на предшколском узрасту у ситуацији кућне изолације нарочито је релевантно за контекст Републике Србије. Проглашење ванредног стања у марту 2020. године задесило је предшколство у јеку увођења нових Основа програма предшколског васпитања и образовања и реформе засноване на промени парадигме коју оне изискују. У складу са концепцијом Основа програма предшколског васпитања и образовања „Године узлета”, програм васпитно-образовног рада превазилази питање садржаја, активности и резултата, а манифестује се као остваривање добробити детета кроз квалитет односа које дете развије са физичким окружењем, вршњацима и одраслима у реалним ситуацијама делања (MPNTR, 2018, стр. 23). Јасно је да контекст пандемије – појачаних хигијенских мера, физичке дистанце и кућне изолације – представља нарочити изазов за развијање овакве праксе. У складу са тиме, овим истраживањем настојимо да стекнемо увид у то да ли је и на који начин у условима пандемије вртић (организован у дигиталном окружењу) отворио деци прилике за смислене делатне ситуације и за остваривање квалитетних односа са вршњацима и одраслима.

Како смо истраживали

Истраживачка питања

Окосницу овог рада представља питање вртића „на даљину” у доба кризе из дечје перспективе. Под дечјом перспективом указује се на аутентично дечје виђење, искуство и разумевање света, а које одрасли настоји да докучи слушајући дете у живом процесу комуникације, интерпретације и грађења значења (Pavlović Breneselović, 2015), а најчешће кроз консултовање са децом.

Консултовање са децом подразумева *слушање* чија је сврха тражење мишљења деце као водича за даљу акцију (Clarck et. al, 2003 према Pavlović Breneselović, 2015). Процес консултовања са децом најчешће иницира и води одрасли служећи се унапред осмишљеним темама за разговор (Eckhoff, 2019, стр. 6), али са нарочитом етичком одговорношћу да подстиче дијалог, буде отворен за поруке које дете вербално и невербално шаље и у односу на њих преиспитује и поста-

вља питања, пратећи дете у заједничком редефинисању проблематике и отварању нових праваца промишљања.

С обзиром на специфичност искуства које овим истраживањем настојимо да разумемо – васпитно-образовног рада у периоду кућне изолације, када вртић није функционисао као просторно и временски издвојен оквир у односу на целокупност живота детета, истраживачка питања усмерили смо на оне аспекте вртичког искуства које сама деца препознају као најзначајније. Ослањајући се на димензије квалитета вртића из деље перспективе (Pavlović Breneselović, 2015, стр. 152–153) искуство вртића „на даљину” у доба кризе настојимо да разумемо кроз призму:

- *Активностии којима су се деца „за вртић” бавила:* Деца воле да доприносе активностима у вртићу, да у њима учествују заједно са одраслима и да имају простор да о активностима одлучују;
- *Односа са вршњацима:* Вршњаци су кључни за осећај дететове прихваћености и припадања и константа у најомиљенијим активностима о којима деца говоре;
- *Односа са васпитачем:* Деца воле заједничко учешће са одраслима и учешће одраслих у активностима деце;

Додатно, како бисмо продубили питање смислености проживљеног искуства и оног што је заправо у њему било деци релевантно – или највише недостајало, као посебну тему у консултовању издвојили смо питање: *Када њоново не би могао/ла да идеш у вртић зашто је зашворен, шта би волео/ла да радиш са васпитачицом и другарима?*

Методологија истраживања

Важан ослонац у консултовању са децом је методологија. Деца су способни комуникатори, али њихови начини изражавања су вишеструки – при чему је вербални израз најчешће и онај у ком су најнесигурнији (Pires, 2014). Слушање као предуслов консултовања захтева од одраслог да, осим вербалног, уважи и друге начине изражавања, попут покрета, слика, музике и дигиталних оруђа, како би подржао капацитете детета да уобличи сопствена искуства (Pavlović Breneselović, 2015, стр. 17). Поред могућности да дете продубљено и аутентично изрази свој доживљај, материјализација доживљаја и тумачења кроз мултисензорне технике пружа и детету и одраслом окосницу за дијалог и грађење заједничког разумевања.

Методологија истраживања са децом је посебан изазов за наше истраживање. Истраживање се спроводи годину дана након периода кризе на који реферишемо, чиме се упуштамо у ризик непостојања материјалних ослонаца и разговора о искуству које деца више не препознају као релевантно. С друге стране, овим истраживањем бавимо се питањем дитигалног, а не материјалног окружења, уз немогућност да предвидимо да ли је, путем којих платформи и на који начин само дете у њему учествовало, те да ли би чак и конкретни дигитални алати и платформе могли послужити као окосница разговора. Отуд смо се определили да консултовање са децом материјално ослонимо на продукте настале „за вртић” у временском периоду на који реферишемо, а које дете издваја као нарочито важне.

Учесници истраживања

Консултовање са децом реализовали су студенти треће године основних студија педагогије Филозофског факултета Универзитета у Београду. Студенти су претходно припремљени за консултовање са децом кроз ишчитавање литературе, упознавање различитих техника које се у истраживањима са децом користе, претходно опробавање у техници интервјуисања и рефлексивну дискусију усмерену на питања слушања и заједничког истраживања, те напослетку кроз продубљено разматрање контекста и сврхе конкретног истраживања са децом, тема на којима је засновано и његових изазова и домета.

У консултовању је учествовало 13 деце – 6 дечака и 7 девојчица – узраста од 5 до 7 година, из различитих вртића и градова у Србији. Сва деца и њихови родитељи претходно су информисани о сврси и начину истраживања и пристали да у њему учествују.

Шта кажу деца

Контекст

Кратак разговор са родитељима помогао је да конкретне аспекте васпитно-образовног рада о којима ћемо са децом разговарати сместимо у шири контекст. Разговор са родитељима указује да је у скоро свим случајевима подршка породици од стране васпитача организована као комуникација између васпитача и родитеља путем вибер група, које су коришћене неколико пута недељно (6 одговора), свакодневно (5 одговора) или пак неколико пута током целокупног трајања ванредног стања (1 одговор). У једном одговору истиче се да

је вибер група функционисала као начин окупљања родитеља, при чему је један родитељ имао контакт са васпитачем и даље информисао остале. Један случај издваја се по непостојању било какве комуникације између вртића и породице у периоду изолације.

Уз помоћ родитеља, као основа за разговор учињени су доступним продукти настали кроз различите активности вртића у периоду кризе који истражујемо. У два случаја продукти нису сачувани те су деца замољена да нацртају оно што им се највише свидело од свега што су радили за вртић док су били у изолацији. У 12 случајева разговор између детета и истраживача вођен је уживо, док је у једном случају услед непредвиђених околности разговор реализован онлајн, путем апликације Whats App.

Активности

Међу активностима којима су се бавили за вртић, а које деца издвајају као нарочито важне, најбројније су активности цртања (8), потом прављење слика и фигура (3), прављење видео-снимака (1) и активности које би се могле подвести под круто схваћену „припрему за школу” (1).

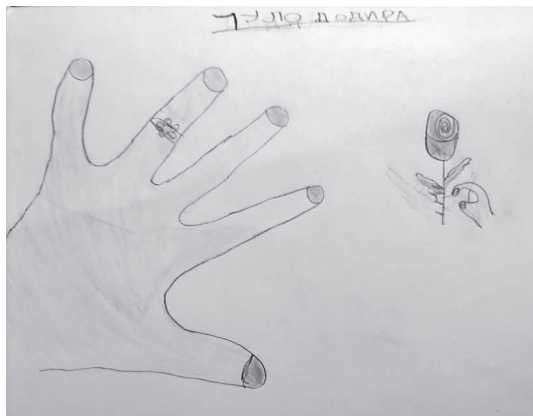
Из дубљег разговора о активностима препознаје се да за већину деце кључни фактор одабира не представља активност, већ продукт који је из ње проистекао.

Васпитачица нам је дала задатак нешто да цртамо. Па не знам, нешто за корону. Да ће све бити добро... и да ће корона да се заврши.... Тај ми се највише свиђа, дућа ми је лепа и цвеће... и лејтирићи. (БП1)

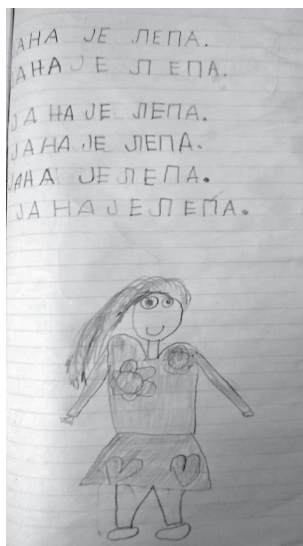
Слика 1: „Andra tutto bene”

Зашто шито има ружу, она ми се највише допада и овај њрсиен, а и збој ових ноктију... (НТ1)

Слика 2: Чуло додира

Најзанимљивији ми је њај рад иде је нацртана девојка. Таг смо исито учили слова и шребало је да нацртаам нешто на слово Ј, и ја сам нацртао моју маму зато што се моја мама зове Јана, а ја моју маму највише волим... (АП2)

Слика 3: Слово Ј

Невезано за продукт, једно дете конкретну активност издваја као важну једнако на основу исхода – реакције чланова породице.

Највише ми се свидело што сам ја вежбала све, па сам после добила награду киндер јаје.

*Јел' си киндер јаје добила као награду од маме или од васпитачице?
Од мајке, и ја сам медаљу добила од своје сестре. (С1)*

Релевантност саме активности за дете препознаје се у само једном разговору: у ситуацији у којој дете има прилику да се бави оним што лично препознаје као значајно.

А зашто баш тај?

Зашто што сам цртао свемирски брод.

...

Значи, твоја идеја је била да нацрташ свемирски брод?

Да, зато што волим то. Васпитачица је рекла да нацртам оно што волим. (АС1)

Двоје деце наводи као фактор одабира предности општег искуство рада код куће.

Лакше је. Марија буде код грујарице, мама спава, мени милина и нико нема да се дере. (АП1)

Некако сам се више поштруила док сам цртала кући.

Зато што си имала више времена?

Да. (А31)

Деветоро деце указује да није имало могућност да одлучује о ономе што ће за вртић радити, док се из разговора са четворо деце може препознати да ни саму активност коју им одрасли задају нису доживели као смислену.

И то вам је васпитачица рекла да цртате?

Да, увек цртамо... (ЈД1)

Да ли си могла да направиш за вртић и нешто што сама смислиш?

Па не.

Што?

Не може, једино моју да цртам воћку коју желим. (АП1)

Радили смо само оно што нам васпитачица каже. Нисмо могли сами да направимо. Пошто ми смо радили слова, али васпитачица нам је послала. Ми смо сами радили па слова, али васпитачица нам је послала само које слово треба да нацртамо, највишемо и да нацртамо нешто на то слово. (НТ1)

У појединим исказима може се препознати да и када су теме постављене као „слободније”, иницијативу у њиховој разради нису преузимала деца, већ одрасли са којима су деца била у изолацији.

Васијићица је рекла да можемо од каменчића или макарона али мама је рекла да су сламчице најбоље. Моја друјарица је исто најправила као ја зајмо шмо су наше маме иричале. (ТТ)

Учешће одраслих – овде искључиво родитеља – деца наводе као позитивно искуство, али је интересантно приметити да подршка родитеља, за већину деце, не може заменити заједнички рад у вртићу.

Да ли ти је ово било теже?

Јесте, зајмо шмо смо радили сами и није било васијићице да нам шо покаже. Морали смо сами са родитељима шо да радимо. (НТ1)

Па друјачије је, јер у вртићу иравимо заједно са друјарима и васијићицом а ја сам иада само са мамом иравио. (БМ1)

Разликује се у шоме шмо родитељи све морају да шо покажу, а можда неки не умеју добро да шо објасне или су много уморни. А у иредиколском нам је васијићица увек иомајала и сви смо увек заједно радили иа зајмо није било досадно. (АП2)

На питање шта се десило са продуктима након активности, троје деце истиче да су добили неку врсту повратне информације, или да уопште знају да су васпитачица и вршњаци њихов продукт видели.

Послала сам цртеж васијићици. Прво сам ја сликала и иослала. Васијићица је свима одговорила да смо се добро снашли и да је суйер. (НТ1)

У четири разговора деца се не задржавају на овом питању као релевантном и не може се са сигурношћу рећи, док петоро деце експлицитно указује да се, према њиховом знању, ништа није са продуктима дешавало.

Шта сте после радили са овим цртежом?

Па... нишја, онда сам ја нацртала, мама ја је видела.

Да ли је мама можда сликала твој цртеж или га показала некоме?

Хмммм... не? Не знам... (ЈД1)

Однос са вршњацима

На питање да ли су у периоду изолације могли да раде нешто заједно са вршњацима и васпитачицом, само двоје деце издваја искуство дељења путем вибер групе као искуство заједничког рада.

Јел' има нешто што си радила заједно са другарима и васпитачицом преко рачунара, телефона...?

Да.

Шта?

Па тио штио си видела.

Значи, слали сте поздраве једни другима преко вибер групе, нисте се чули на неки други начин?

Да. (СЈ1)

Четворо деце препознаје прилике за заједнички рад искључиво у живим контактима са понеким од вршњака који живе у близини, док седморо експлицитно истиче да нису имали прилике да ишта раде заједно са другима.

На виберу смо сви слали цртџе, и тако видимо како су сви нацртџали.

Има ли нешто што си радила заједно са твојим другарима док нисте ишли у вртић?

Нисмо.

Свако је радио за себе?

Да, урадимо и пошаљемо. (А31)

На питање да ли знају шта се уопште дешавало са другом децом из њихове групе седморо деце одговара позитивно.

Па мола сам да видим шта су они нацртџали, пошто су послали у шћу ирућу где су наши родитељи и где је васпитачица и онда смо ми мола да видимо, а можда су некада слали и васпитачици самој. (НТ1)

Петоро деце није имало прилику да види ништа што су њихови вршњаци радили, док је једно дете тек игром случаја имало прилику да види радове другарице из групе која живи у комшилуку.

А јеси ли се видео или чуо са другарима?

Па, никад.

Јесте ли можда имали нешто заједно да радите, да се на пример чујете преко телефона и заједно да цртате нешто или причате?

Не знам, нисмо никада.

Јел' ти знаш где су били твоји другари за то време?

Па ваљда код куће и у вртићу?

А што мислиш да су били у вртићу?

Па, зашто штио ја нисам био у вртићу, а они као јесу.

А они као јесу. А што ти онда ниси исто ишао у вртић?

Па, ваљда зашто штио је била зима и корона? (ИЂ1)

Већина деце истиче да им је контакт са вршњацима недостајао.

Лакше ти је када су ту другари?

Да.

Што?

Па јер онда радимо сви заједно. (БП1)

Ја не излазим иако често у парк ни није и онда нисам могао није да их видим.

А јел’ ти било досадно за то време? Да ли би волео да си могао тада да се играш са њима?

Ја бих волео, али иако иако није могао јер је била многа велика корона. Мени је било многа досадно. (АП2)

Деца која експлицитно тврде другачије су она која су имала прилике да се друже уживо са неким кроз сусрете које су организовали родитељи.

Ишао сам код Виктора кући. Нисмо ишли у вртић, али сам се дружио са њим.

Да ли си виђао још неке другаре?

Нисам, само сам се видео са Виктором.

Остали другари ти нису недостајали током карантина?

Нису.

Јел’ си се радовао кад је вртић опет кренуо да ради?

Да. Ту је била и С и П... (иомиње имена својих другара). Сви смо се заједно оиети ирали. (АС1)

Однос са васпитачем

Шесторо деце истиче да нису имали никакав контакт са васпитачем, док је за двоје једини контакт оствариван тако што су им родитељи показивали поруке које васпитачица шаље.

А да ли си могла васпитачицу да чујеш или видиш док није радио вртић?

Нисам, само ми мама покаже.

Шта?

Па... иија је васпитачица написала у вибер групи. (БП1)

А јел’ знаш можда шта је радила васпитачица када је био затворен вртић?

Ваља је била у слободно време. Код куће. (ИЂ1)

Да ли си показао неком те зеке?

Па показали смо мом иаји.

А васпитачици?

Не! Она живи у вртићу. (МЧ1)

Петоро деце истиче да су имала контакт са васпитачем, углавном кроз кратке индивидуалне позиве.

А где је васпитачица била?

Не знам...

Њу ниси могла да видиш?

Не, али звала је маму и једном смо причале.

О чему сте причале? Сећаш ли се да ли те је нешто питала?

Па иша радим и тако... (ЈД1)

Једном сам је видела кад је ујалила камеру на виберу, али видела сам је једном уживо, у шетњи.

О чему причате на виберу?

Пиша нас некад васпитачица јел' цртамо и јел' се ирамо, али пошто је мамин телефон више са њом прича. (А31)

Скоро сва деца – с изузетком једног одговора, истичу да им је у периоду изолације васпитачица недостајала.

А да ли си бар некада чуо или видео васпитачицу за то време кад вртиш није радио?

Ја нисам, само мама и шаша.

А да ли би волео да си могао да је чујеш или видиш?

Волео бих, она је мноо добра и ја сам је јуно волео. (АП2)

Звала сам је, али није мола да ми се јави. Усављивала је децу.

Да ли сте се чуле или виделе касније?

Нисмо се виделе. Одговорила ми је само на поруку.

А зашто си звала васпитачицу?

Па јако ми је недостијала, хтела сам да је видим. Баш је дуго нисам видела, баш је дуго била корона и онда она каже назови ме неки друи иуи, усављујем децу. И ја сам шај дан заборавила и ешо. (НТ1)

Шта би деца волела да раде

На питање: *Када поново не би могао/ла да идеш у вршић зашо шшо је заворен, шша би волео/ла да радиш са васпитачицом и другарима?*, десеторо деце фокус ставља на заједничко учешће: заједничку игру (5), или било коју активност коју су и иначе радили, али уз могућност да се виде и комуницирају док то раде (5).

А чега бисте се играли?

Па жмурке ја волим, нешто најољу или код мене у соби. (БМ1)

Па... Највише волим да се ирамо.

А чега би волео да се играш са њима?

Игру меморије. (МЧ1)

Волео бих да ми шаша укључи на комјутер васпитачицу и другаре и да заједно учимо исмице и да ја рецијујем шша сам научио, јер сам ја

најбољи био у реципацијама и скечевима и да се шалимо сви заједно. И да се заједно ирамо, њо бих волео.

Хоћеш да кажеш да ти онда не би било толико досадно да радиш ове задатке?

Сијурно ми онда не би било досадно, и кад њојрешим васијичица би њо видела и њоказала ми ојейи, или би ми рекла браво Саво ако сам све добро урадио. (АП2)

У неким одговорима деца фокус стављају на промену типа активности, пре него на заједнички рад.

... ако не можемо да се видимо онда не само да црпимо и бојимо, нејо да радимо и нешијо занимљивије, јер сипално црпимо. (А31)

Двоје деце истиче да им је лепо да буду сами код куће, јер тада могу да раде шта год пожелеле, док само једна девојчица наводи да би у случају поновног затварања вртића волела да понови све исто – у питању је девојчица која је у претходним одговорима указивала на дељење путем вибера као искуство заједничког учешћа са другом децом и васпитачицом.

Закључак

Вратимо се идеји да је примарни задатак вртића био да у дигиталном окружењу отвори деци прилике за смислене делатне ситуације и подржи остваривање квалитетних односа са вршњацима и одраслима. Јасно је да је ситуација кућне изолације довела до тога да се делање и односи преваходно развијају у породичном окружењу, услед чега су се вртићи усмерили на подршку родитељима у стварању прилика за делање и у развијању квалитетних односа. Освртом на дечју перспективу можемо се запитати да ли смо заиста у томе успели.

Основе програма предшколског васпитања и образовања „Године узлета” јасно указују да делање подразумева ангажовање детета у њему смисленим активностима са вршњацима и одраслима, у којима има прилику да да допринос, потврди своје снаге и моћи и буде ангажовано целим својим бићем (MPNTR, 2018, стр. 26; Pavlović Breneselović i Krnjaja, 2017). Из разговора са децом можемо приметити да у највећем броју реализоване активности за децу нису биле смислене – нити су о активностима одлучивала, нити су у њима самима пронашла смисао и сврху. Чак и у појединим овде поменутих активностима које су се тематски дотицале ситуације пандемије (као што је дуга „Све ће бити добро”) деца нису препознала повезаност

са животним искуством – са властитим окружењем, властитим доживљајем света и актуелне ситуације. Кроз разговор о могућностима у случају поновне изолације деца указују на неопходност изласка из устаљених образаца и „брзих решења” при осмишљавању начина рада, те на важност стварања, маштања, истраживања, поигравања као искуства које желе да доживе и деле са нама.

Дечја перспектива вртића „на даљину” у доба кризе изнова нам указује на испреплетаност делања са питањем квалитета односа. У односима са другима дете ствара и изражава себе, развија осећај сврхе и смисла (MPNTR, 2018, стр. 23–24). Можемо се запитати да ли је недостатак сврхе и смисла који деца показују у односу на искуство вртића „на даљину” добрим делом условљен управо недостатком повратних информација и реакција вршњака и одраслих, те апсолутним недостатком дијалога о томе шта можемо да радимо и зашто. Из разговора са децом јасно се препознаје да „није исто” када вршњаци и васпитачица нису ту – вртићка група није тек организациона јединица. Она је заједница и учи као таква, живећи и трансформишући се. Већ само присуство васпитача и друге деце – лик, глас, коментар, реч, било жива или преко камере – препознати су као подржавајући фактор у ситуацији кризе и за већину деце са којом смо разговарали направили би разлику. Кроз разговор о могућностима у случају поновне изолације, деца јасно указују на потребу за неговањем заједнице више него за измишљањем нарочитих активности и садржаја и дају једноставне и применљиве сугестије каквим би се начинима ангажовања заједница могла подржати (жмурке на отвореном простору, игра меморије која се може играти онлајн, виртуелне платформе које омогућавају учесницима разговора да се виде и чују...).

Овим радом не желимо да поставимо неосноване генерализације и да унизимо праксе које су се током ванредног стања одигравале. Слушањем дечје перспективе желимо да, као критички пријатељи, подстакнемо преиспитивање и укажемо на нужност да застанемо, промислимо и научимо нешто из искуства које смо проживели. У ненаданој ситуацији која нас је задесила и горућем осећају панике са којим смо се носили, радили смо шта смо знали не би ли створили ма какав оквир стабилности. Очекивано је да смо олако посегнули ка најбржим решењима. Радили смо шта смо знали – али наша професионална дужност је да убудуће знамо боље. Ванредна ситуација је иза нас, али ванредне околности једнако остају – у њима ћемо и ми и деца учити, радити, живети, постајати. На нама је да бирамо шта ћемо од њих начинити и да не заборавимо да смо увек и у свакој ситуацији пре свега деци и њиховом осећају смисла одговорни.

Референце

- Bhopal, S., Buckland, A., McCrone, R., Villis, A. I., & Owens, S. (2021). Who has been missed? Dramatic decrease in numbers of children seen for child protection assessments during the pandemic. *Archives of Disease in Childhood*, 106(2).
- Eckhoff, A. (2019). Participation Takes Many Forms: Exploring the Frameworks Surrounding Children's Engagement in Participatory Research. In A. Eckhoff (Ed.), *Participatory Research with Young Children* (pp. 3–19). Cham: Springer.
- Fegert, J. M., Vitiello, B., Plener, P. L., & Clemens, V. (2020). Challenges and burden of the Coronavirus 2019 (COVID-19) pandemic for child and adolescent mental health: a narrative review to highlight clinical and research needs in the acute phase and the long return to normality. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 14(20), 1–11.
- Lawson, M., Piel, M., & Simon, M. (2020). Child Maltreatment during the COVID-19 Pandemic: Consequences of Parental Job Loss on Psychological and Physical Abuse Towards Children. *Child Abuse & Neglect*, 110(2), 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104709>
- Lomax, H., & Smith, K. (2020). *Corona Chronicles: Children researching their everyday lives, education & relationships during the coronavirus pandemic*. <https://pure.hud.ac.uk/en/publications/corona-chronicles-children-researching-their-everyday-lives-educa-2>
- Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (2018). Pravilnik o Osnovama programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja – Godine uzleta. <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2018/09/OSNOVE-PROGRAMA-.pdf>
- Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (2020). Predškolsko vaspitanje i obrazovanje u vreme epidemije COVID-19. http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2020/03/pred%C5%A1kolsko-vest_.pdf
- Montag, C., & Elhai, J. (2020). Discussing digital technology overuse in children and adolescents during the COVID-19 pandemic and beyond: On the importance of considering Affective Neuroscience Theory. *Addictive Behaviors Reports*, 12, 1–4.
- Nugroho, D., Lin, H. C., Borisova, I., Nieto, A. & Ntekim, M. (2020). *COVID-19: Trends, Promising Practices and Gaps in Remote Learning for Pre-Primary Education* (Innocenti Working Paper 2020–15). Florence: UNICEF Office of Research – Innocenti.
- Onyema, E. M., Eucheria, N. C., Obafemi, F. A., Sen, S., Atonye, F. G., Sharma, A., & Alsayed, A. O. (2020). Impact of Coronavirus Pandemic on Education. *Journal of Education and Practice*, 11(13), 108–121.
- Pavlović Breneselović, D. (2015). *Gde stanuje kvalitet: Knjiga 2. Istraživanje sa decom prakse dečjeg vrtića*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta.
- Pavlović Breneselović, D. i Krnjaja, Ž. (2017). *Kaleidoskop: Osnove diversifikovanih programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta.

- Pires, M. (2014). *De-territorializing the child: towards theory of affect in educational philosophy and research* (unpublished doctoral dissertation). Montclair State University: Department of Educational Foundations. <https://digital-commons.montclair.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1065&context=etd>
- Poole, M. K., Fleischhacker, S., & Bleich, S. (2021). Addressing Child Hunger When School Is Closed — Considerations during the Pandemic and Beyond. *The New England Journal of Medicine*, 384(35), e35(1)-e35(3).
- The United Nations (1989). *Convention on the Rights of the Child*. Treaty Series, 1577, 3.
- The Institute for 21st Century Questions (n.d.). *Worldwide Commission to Educate All Kids (Post Pandemic)*. <https://www.i21cq.com/publications/worldwide-commission-to-educate-all-kids-post-pandemic/>
- The World Bank (2021). *Urgent, Effective Action Required to Quell the Impact of COVID-19 on Education Worldwide*. <https://www.worldbank.org/en/news/immersive-story/2021/01/22/urgent-effective-action-required-to-quell-the-impact-of-covid-19-on-education-worldwide>.
- Williamson, B., Eynon, R., & Potter, J. (2020). Pandemic politics, pedagogies and practices: digital technologies and distance education during the coronavirus emergency. *Learning, Media and Technology*, 45(2), 107–114.

Nevena Mitranic*

WE ALWAYS DRAW: REMOTE KINDERGARTEN IN TIME OF COVID-19 CRISIS FROM A CHILDREN'S PERSPECTIVE

Abstract: The declaration of an emergency situation due to the corona virus pandemic has led to the „translation” of education at all levels – even preschool education – into a digital environment. This period is used as a „stepping stone” for intensive consideration of the potential of digitalized education and the discussion how to translate kindergarten into a digital environment. However, in the scientific and professional literature, reviews of possible ways of working with preschool children in the digital environment and their advantages and disadvantages are poorly represented, with a children's perspective particularly lacking. With this paper, we want to explore the children's perspective on remote kindergarten. The research was conducted through consultation with 13 children, on the issues of activities that were realized through digital platforms in the specified period, the ways in which relationships with peers and kindergarten teachers were established and the suggestions that children would give for possible transformation of work in digital environment.

Key words: consulting with children, early childhood education, digital education, COVID-19

---

* Nevena Mitranic, Teaching Assistant, Department of Pedagogy and Andragogy, Faculty of Philosophy, University of Belgrade. E-mail: nevena.mitranic@f.bg.ac.rs